

Two Murders by the Red Army: An Analysis of the Poetry of Müşfik and Çolpan

Kızıl Ordu'nun İki Cinayeti: Müşfik ve Çolpan'ın Şiirleri Üzerine İnceleme

Osman Safa AZGIN
Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Edebiyat Bölümü
Öğrencisi, Kayseri,
Türkiye
Orcid: 0009-0002-1862-
7402

ABSTRACT

Mikayıl Müşfik and Abdülhamit Süleyman Çolpan, two poets executed by communist forces in 1938, hold a significant place in the literary traditions of the Turkish World as distinguished lyric poets. In their poetry, they adeptly addressed themes of homeland, nation, and independence, reflective of the era's concerns. Despite their early deaths and the censorship of their works, Müşfik's poems have been relatively well-preserved, with some manuscript copies still being maintained. Unfortunately, the same cannot be said for Çolpan's works. This study compares and examines their poetry, concluding that these young martyrs illuminated the dark pages of history with a masterful literary style regarding their nation's future. It is evident that the realism movement is excellently represented in Azerbaijani literature, while symbolism is masterfully employed in Uzbek literature. These poets, with their bravery in the face of Soviet repression, have achieved prominence not only in Azerbaijani and Uzbek literatures but also within the broader Turkish World literary tradition. Our study covers events in Greater Turkistan during the Soviet era, the pre-revolutionary and revolutionary conditions of Azerbaijani and Uzbek literatures, and poetry analyses.

Keywords: Mikayıl Müşfik, Abdülhamit Süleyman Çolpan, Soviet-era Literary Studies

ÖZET

1938 yılında komünist kurşunuyla katledilen kader ortağı iki şair Mikayıl Müşfik ve Abdülhamit Süleyman Çolpan Türk Dünyası Edebiyatlarında müstesna yere sahip üstat lirik şairlerdir. Şiirlerinde dönemin getirdiği vatan, millet, bağımsızlık konularını ustaca işlemişlerdir. Bir nevi genç yaşta öldürülmelerine ve eserlerinin yasaklara uğramasına rağmen günümüze değin Müşfik'in eserleri daha çok muhafaza edilmiş, bazı eserlerinin el yazma nüshaları halen korunmaktadır. Nitekim Çolpan için aynısını söylemek, ne yazık ki, pek mümkün değildir. Şiirlerinin karşılaştırmalı incelemesini yaptığımız bu çalışmada vardığımız sonuç şudur ki: genç yaşta şehit edilen şairlerimiz devletlerinin istikbali konusunda mükemmel edebi üslupla tarihin karanlık sayfalarını aydınlatmıştır. Azerbaycan edebiyatında realizm akımını, Özbekistan Edebiyatında ise sembolizm akımının mükemmel şekilde işlendiğini söylemek mümkündür. Repressiya döneminin bu karanlık sayfalarında büyük bir cesaretle tam bağımsızlık hedefini gaye edinen bu şairlerimiz, Azerbaycan ve Özbekistan Edebiyatlarının yanı sıra Türk Dünyası edebiyatları içinde büyük şairlerdir. Çalışmamızda Sovyet döneminde ki Büyük Türkistan'da olan olaylar, Azerbaycan ve Özbekistan Edebiyatlarının ihtilal öncesi ve ihtilal sırasındaki durumu, şiir incelemeleri konuları işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mikayıl Müşfik, Abdülhamit Süleyman Çolpan, Sovyet Dönemi Edebiyatı İncelemeleri

Geliş Tarihi/Received 27.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted 27.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 31.12.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
E-mail: osmansafaazgin4@

Cite this article: Azgin, O. S. (2024).
Two Murders By The Red Army: An
Analysis Of The Poetry Of Müşfik And
Çolpan. Orta Doğu ve Orta Asya-
Kafkaslar Araştırma ve Uygulama
Merkezi Dergisi (ODAK), 4 (2), 96-
.105
Orcid: 0009-0002-1862-7402

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Giriş

Türkler, milattan önce Hun Devletinden başlayarak birçok devlet kurmuşlardır. Ancak kurulup yıkılan devletler Edebiyatları kadar eski değildir. Kavimler göçü ile başlayan Türk Devletlerinin başka coğrafyalara göçü edebiyatı, dili, kültürü zenginleştirmiş ve geliştirmiştir. 20. yüzyıl Orta Asya tarihinde var olan Büyük Türkistan dili, dini, kültürü bir olan Türk devleti topraklarıdır. Ancak 18. yüzyıldan itibaren kuzeyde Çarlık Rusya'nın, güneyde Çin'in baskılarına maruz kalmış ve bazı Türk Devletleri Türkistan'dan ayrılarak farklı tarihi olaylara karışmıştır.

Azerbaycan ve Özbekistan Türk devletleri, günümüze kadar değişik istilalara uğramıştır. Bu istilalarla dillerini, dinlerini ve kültürlerini değiştirmek, unutturmak ve yok etmek isteyen Ruslarla çetin mücadeleler vermişlerdir. Buna benzer direnişler Türk tarihinde çokça vardır lakin hiçbir zaman bu direnişlerin karşılığı 20. yüzyılda olduğu kadar kanlı, yüz karası ve ağır olmamıştır. Bu direnişlerin bir diğer kahramanları ise şair ve yazarlardır. Mikayıl Müşfik ve Abdülhamit Süleyman Çolpan işte bu kahramanlardandır. Kendileri, bir milleti hürriyetine kavuşturmak için canlarından vazgeçen aydınlardır. Yeni Azerbaycan ve Yeni Özbekistan Edebiyatının bayraklarından olan Mikayıl Müşfik ve Abdülhamit Süleyman Çolpan şiirde yeni teknikler, biçimler ve dönemden doğan konularla isimlerini kendi devletlerindeki edebiyatın yanı sıra Türk Dünyası Edebiyatı'na da altın harflerle yazdırmışlardır.

Bu çalışmamızda farklı başlıklar altında hem tarihi, hem de edebi anlamda inceleme yaparak bir bilgi aksettirmeye çalışacağız. Bunun yanında aynı dönemi paylaşan bu şairlerimizin şiirleri üzerinde tematik incelemeler, bakış açılarından dolayı yasaklara uğrama sebeplerini, uzun süren sorgu dönemlerinin nedenleri ve şehit edilme sebepleri açıklanacaktır.

İhtilal Öncesi ve Sırasında Azerbaycan Edebiyatı

Yüzyıl başlarından ele aldığımız Yeni Azerbaycan edebiyatı Çarlık dönemi baskılarından kaynaklı dili, dini ve kültürü özgür bir edebiyat değildir. Çarlık'ın 1905'te zayıflaması üzerine Çar 2. Nikola'nın çıkardığı manifesto ile uluslara bir hürriyet ortamı tanınmıştır. Uzun zamandır sömürge toprakları olan Azerbaycan sahası, bu yıllarda söyleyemedikleri, sorgulayamadıkları, yazamadıkları ve cevap alamadıkları konulara daha da yönelmiştir. Azerbaycan Edebiyatı bu yönüyle yeni bir forma evrilmiştir.

1905 Manifestosu Azerbaycan için olduğu kadar, sömürge olan diğer devletlere de soluk olmuştur. Azerbaycan Edebiyatı bu dönemde tüm Türkistan'a ve Osmanlı'ya yayım ağı kurmuş, böylelikle Türk milletlerinin bu dönemde birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamıştır. Yayım yapılan esas merkezler Kazan daha sonra Bakü olmuştur. Osmanlı'dan sonra ileri gelen bu iki merkez de gazete ve dergi yayımı, tiyatro eserleri ve kitap neşri yapılmıştır.

1903'te ilk gazete "Şark-i Rus" yayın hayatına başlamıştır. 1908'de ilk defa Bakü'de Üzeyir Hacıbeyli'nin "Leyli ve Mecnun" operası sahneye konulmuştur. Hacıbeyli'nin gelişen diğer operetleri ilerleyen yıllarda başka devletlerde de sahneye konmuştur. Yeni ve sağlam bir kültürle hayatına devam eden Azerbaycan Edebiyatı 1905-1920 arasında matbuat çevresinde gelişmiştir. 1906'da çıkan "Füyuzat" ve "Molla Nesreddin" dergileri iki farklı edebiyat oluşturmaya çalışmıştır: Füyuzat Türkiye Edebiyatında Servet-i Fünun edebiyatıyla eş değer bir yol çizerken, Molla Nesreddin sade, saf bir Azerbaycan Türkçesiyle halka hitap edip daha yüksek bir kitlenin dikkatini çekmiştir. Matbuatın halka ulaşmadaki gücü Azerbaycan Edebiyatında büyük ilerlemeleri yönlendirmiştir.

Bir tarafı Çarlık, bir tarafı da İran sömürgesinde olan Azerbaycan toprakları, yazarlarının yüzyıllar süren Çarlık mezalimi sonrasında canları pahasına hürriyete koşmasına ve 1918'de Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulmasında etkili olmuşlardır. Yine aynı yılda Güney Azerbaycan'da "Azadistan Cumhuriyeti" kurulmuştur. 1917 Bolşevik ihtilali sonrası Rusya'da başa gelen hükümet tekrardan işgal politikasına başlamıştır. İlk başlarda

komünizmi yerleştirme siyaseti izleyen Bolşevikler, devletlerin edebiyatlarına Sovyet realizmini yerleştirme adımlarını atmış ve eski edebiyatı ortadan kaldırmak istemişlerdir. Lenin'in ölümü üzerine başa geçen Josef Stalin (1924), bu siyaseti daha ileri götürmüş ve devlet propagandası olan edebiyat sahasına daha ağır yasaklar getirmiştir. Belirtilen konuları yazmayan şairler, belli bir süre izlenmiş daha sonra sorguya alınarak, işkence ve cinayetlere kurban gitmişlerdir. Bu durumlardan kaynaklı susan kişilerle birlikte, her türlü özgürlüğü alınan Azerbaycan Devleti de makûs bir döneme girmiştir.

İhtilal Öncesi ve Sırasında Özbekistan edebiyatı

Özbek şairleri "Serbest Nazım" denilen batılı şiir türüne fazla kapılmamışlar, gelenekten gelen dördlük ve hece veznine bağlı kalmışlardır. Bunun yanında aruz vezniyle gazel, kaside, muhammes türlerini denemişler ve günümüzde de yazmaya devam etmekteledir. Batılı nazım şekillerinden yalnız "Sonet" Özbek şairlerinin kullandığı türdür.

Özbek Türkleri çok uzun zaman Rus sömürgesinde yaşamışlardır. Önce 1864 ve 1917 yılları arası Çarlık Rusya'sının, daha sonra 1917-1991 yılları arasında Sovyet Rusya'nın sömürgesinde olmak üzere bir buçuk asır sömürgeciliğe maruz kalmışlardır. Buna rağmen şiir alanında milli köklerine sınımsız bağlı kalmaya çaba göstermişlerdir.

Sovyet baskı ve şiddetinin arttığı yıllarda, yasaklanan yahut sansürlenmiş kelimeleri divan şiiri mazmunlarını andıran sembollerle Özbek şiirinde çokça görülmektedir. Yeni Özbek Edebiyatı'nın kurucusu Abdülhamit Süleyman Çolpan'dan başlayan bu durum kuş, bülbül, kelebek, bahar, yaz, gül, bağ-bahçe, güneş, yıldızlar gibi kelimelerle özgürlük bağımsızlık ve mutluluk sembolleri olmuştur. Sonbahar, dökülen yapraklar, kış, kar, fırtına gibi kelimeler tutsaklık ve mutsuzluğun sembolleriyken; Karga, kar, kara bulut, garp(batı) gibi kelimeler de sömürgecileri yani Rusları ifade etmiştir (Kocaoğlu, 1996, s. 3).

Mikayıl Müşfik

5 Haziran 1908 yılında Bakü'de doğmuştur. Tam ismi Mikayıl Müşfik Mirza Gadiroğlu İsmayilzade'dir. Anne ve babası öğretmenlik mesleğini icra etmektedir. Babası aynı zamanda "Vüsagi" mahlasıyla şiirler yazan bir şairdir. Henüz altı aylıkken annesini, yedi yaşında da babasını kaybetmiştir. İlköğrenimini bir Rus-Tatar okulunda yapar. Yükseköğrenimini ise 1931'de Azerbaycan Darülfünununda Dil ve Edebiyat fakültesinde noktalamıştır. Mezun olduktan sonra anne ve babası gibi öğretmenlik mesleğini icra etmiştir.

Müşfik, genç yaşta ailesini kaybetmesinden dolayı aileye müthiş bir hüznün, saygı ve sevgi duymuş, şiirlerinde bu konuya çokça yer vermiştir. Yüreğindeki anne sızısını "Ana" şiirinde şöyle işlemiştir.

*"Ana dedim, ürəyimə yanar odlar saçıldı,
Ana dedim, bir ürpəriş hasil oldu canımda,
Ana dedim, qarşımda bir gözəl səhnə açıldı,
Ana dedim, fəqət onu görməz oldum yanımda."* (Turan, 2021, s. 26).

Şiirlerinde aile konusunun yanında; vatan, hayat, insan, çocuk, doğa, gelişme, ilerleme, güzellik ve sevgi konularını da işlemiştir.

İlk şiirleri "Genç İşçi" gazetesinde yayımlanan "Bir Gün" ve "Ölkem" şiiridir. 1926'da yayımlanan bu şiirlerinden sonra 1930'da ilk şiir kitabı "Külekler" basılmıştır. Hayattayken basılan son kitabı ise "Kendli ve İlan" olur. 1935 – 1937 yılları arasında yazdığı poemaları ve on bir yıl boyunca yazdığı şiirlerinin hepsi "Çağlayan" adlı kitapta toplamış ve basıma ve hazırlamıştır. Ne yazık ki yine 1937 yılında tutuklanması üzerine eser, ilerleyen zamanlarda basılması üzerine arkadaşları tarafından saklanmıştır. Günümüzde eserin el yazma nüshası Azerbaycan

Respublikası El Yazmaları Enstitüsünde muhafaza halindedir.

28 Nisan 1920 Azerbaycan Cumhuriyetinin yıkılmasıyla Sovyet hükümeti kurulunca Mikayıl Müşfik şiirlerinde; milliyetçi, ulusçu, özgürlük yanlısı, bağımsızlık, halkın sömürgeci baskıya karşı birleşmesine yönelik motifleri şiirlerinde işlemesinden kaynaklı Ahmed Cevad'la birlikte, "karşı-devrimci" suçlaması altında tutuklanmıştır. İşkence ve zulümler uygulanmış ama yollarından geri dönmemişlerdir. Bu durumun en büyük sebebi vatani Azerbaycan'ın özgür bir devlet olduğu zamanlarda yaşamış, Cumhuriyet'in tadını tatmış ve bu durumdan ötürü tekrar ülkesini özgür görmek istemesidir. Müşfik'in tutuklanmasının ilk kıvılcımları "*Oxu Tar*" adlı şiirle olmuştur. Daha sonrasında şiirleri kendisine düşman olan, Sovyet yanlısı şairler tarafından çarpıtıldı. Basında ağır eleştirilere ve iftiralara uğramış ve birçok kez tutuklanıp sorguya çekilmiştir. Olaylar böyle gelişirken 1937'de bir kez daha tutuklanmıştır. 5 Kasım 1938 yılında SSCB Yüksek Mahkemesinin 20 dakikalık duruşması sonrasında "vurulma" kararına çarpıtıldı. Bakü'nün ağır hapisleriyle meşhur Bayıl cezaevinde kurşunlanarak şehit edilmiştir.

Abdülhamit Süleyman Çolpan

1893 yılında Andican şehrinde doğdu. Babası medrese eğitimi görmüş, müreddeb divan sahibi bir şairdir. Bazı kaynaklara göre de zengin bir tüccardır. Tabi tüccar birisinin şiir yazamayacağı ihtimali olmadığından kaynaklı her iki mesleği de icra etmiş olma ihtimali yüksektir. Eğitimine mahalle mektebiyle başlamıştır. Türk şivelerini bilen, aynı zamanda Arapça, Farsça, Rusça dillerini öğrenmiş bir müelliftir. İsmail Gaspıralı'nın fikirlerinden etkilenerek, Cedid akımı iyice benimsemiştir. Anadolu sahasına hiç gelmemesine rağmen Tefvik Fikret, Cenap Şahabettin, Mehmet Akif Ersoy ve Mehmet Emin Yurdakul gibi dönem şairlerinden de etkilenmiştir.

1913 yılında yazın hayatına başlayan Çolpan ilk makale ve yazılarını Sada-yı Türkistan, Sada-yı Fergana, ve Türkistan gibi çeşitli gazeteler de neşretmiştir. Böylelikle 1914 - 1917 yıllarında "milletperver gazeteci" olarak anılmıştır.

Çolpan'ın sanatkâr olarak tanınmasındaki en büyük etken şiirleridir. İlk şiirleri 1922'de Özbek Yaş Şairleri Antolojisinde yayımlanmıştır. 1924 yılında "*Uyğanış*" adlı ilk şiir kitabını basmıştır. Türkistan'ın parçalanıp Özbek Sovyet Cumhuriyetinin kurulmasıyla baskılanan şairler arasındadır. Kendisi bu durumu 1925'te "*Muhit küçli eken, eğdim boynımni*" (muhit güçlü iken eğdim boynumu) şeklinde itiraf etmiştir. Hatta bundan dolayı dönemin şairleri Çolpan'sız bir edebiyat mı, Çolpan'lı bir edebiyat mı? konusunda tartışmalara girmiştir. Nitekim birçok şairin hocası olan Çolpan Çağdaş Özbek Edebiyatı içinde muhalifler olmasına rağmen destekleyenleri tarafından var olmuştur. Aslına bakılacak olursa, Çolpan'ın Özbek şiirinde yaptığı devrim ve etkilediği yeni nesil şairler nazarında Çolpan'sız bir Özbek Edebiyatı düşünülemez bir durumdur. Şiirleri tarafından sekiz defa tutuklanan Çolpan son tutuklanmasında Stalin'in suçunu itiraf etmesini istemesi üzerine "Siz beni üç gün içinde islah edemezsiniz!" diyerek davasını savunmuştur. Bunun üzerine 1937 yılında milliyetçi olma suçundan dolayı "Halk Düşmanı" olarak tutuklanmıştır. Bir yıl boyunca işkence ve sorgular geçiren Çolpan, 4 Ekim 1938'de henüz mahkemesine vakit varken kurşuna dizilerek şehit edilmiştir.

Çolpan'ın şahsına ve eserlerine ölümünden sonrada hücumlar devam etmiştir. Bu durum, 1991 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar sürmüştür. Eserlerinin basılmasına izin verilmemiş, basılanlara ise sansürler uygulanmıştır. Birçok eserine el konulmuştur. Bunlardan birisi halen günümüzde ortaya çıkmayan "*Kece Kündüz*" adındaki iki ciltlik romanın Kündüz isimli ikinci cildi gibi. 1990'dan itibaren hepsi olmamakla birlikte eserlerin basımları tekrardan başladı. 1991 yılında Çolpan ve katledilen diğer Özbek müelliflere Ali Şir Nevai ödülüyle birlikte, uluslararası ödüller ihdas edilerek Abdülhamit Süleyman Çolpan ve şehit edilen tüm Özbek şairlerinin ölümsüzleştirilmesi amaçlanmıştır.

Müşfik'in Şiirlerine Bakış

Mikayıl Müşfik ve Abdülhamit Süleyman Çolpan aynı devirde yaşayan farklı halklardan soydaş şairlerdir. Her ikisi hazin sonları olmasına rağmen İstiklal uğruna yılmadan çabalamış ve yazmışlardır. Şiirleri tehlikeli damgasını da bundan dolayı yemiştir. Çalışmamızın yapı taşı olan Müşfik ve Çolpan'ın şiirlerini inceleyerek yasaklara uğrama sebepleri açıklanacaktır.

Sovyet döneminde milli duyguları çağrıştırmaları sebebiyle Azerbaycan edebiyatı ve konservatuarında yasaklanan Tar, Azerbaycan halkının kendilerine özgü geleneksel bir çalgısıdır. Gelenekten gelen bu kültürü etkisiz kılmak için yüksek müzik aletinin yasaklanması Müşfik'te bir öfke uyandırmış ve "Oxu Tar" isimli şiirini kaleme almakla beraber, Sovyet yanlısı kişilerin de tepkilerini üzerine çekmiştir.

"Oxu, tar! Mən səndə İstənən havanı çala da bilərəm.

Mən səndən bugünün zövqünü ala da bilərəm.

Sən bu gün silahsan əlimdə, Səni mən hansı bir hədəfə İstəsəm, çevirə bilərəm,

Qelblərdə gizlənən keçmiş Bir yeni nəğmənin elilə Devirə bilərəm!" (Keskin, 2020, s. 2601-2602).

Sındırılan saz şiirinde Oxu Tar şiirinden yine "Sındırılan Saz" şiirinde sonra yine milli çalgı aleti üzerinden giderek sazın yüreklerdeki sızılarını bildiğine, özü duyduğuna işaret etmiştir. Milleti hem ağlattığı hem güldürdüğünü söylemiş ve yerinin eşsiz olduğuna değinmiştir. (Keskin, 2020: s. 2602).

"Ürək telləridir onun telləri, Güldürən, ağladan odur elləri.

Xəstələr can bulur onun səşindən,

Bir şəfəq süzülüb hər nəğməşindən.

Qaranlıq ruhları işıqlandırır,

Hər sönük baxışda bir od yandırır..." (Keskin, 2020, s. 2602).

Bir bağımsızlık destanı olarak niteleyebileceğimiz "Azadlıq Dastanı", Müşfik'in kendinden sonraki kuşaklara bıraktığı milli bilinç şuurunu diri tutan şiiridir. Şiirde bağımsız bir toplumun her şeyi yapabileceğini söylemiştir. O dönemde böyle bir konuyu yazarak halkta milli bilinç oluşturma gayesi güden Müşfik eleştirilerin hedefi olmakla kalmayıp, kendisini her an takip eden Sovyet ajanlarının harekete geçmesine de sebep olmuştur.

"Eypərvəsiz qələm, ey azad ilham Siz mənim isimə çəkin sərəncam.

Durun bu yüksəkmiş inadınızda, Uçurum fikrimi qanadınızda.

Azadlıq dünyanın dərin ruhudur, Azadlıq senətin, şerin ruhudur.

Bu sözlə qaplamış hər yeri şadlıq Dar gəlmiş çoxuna geniş azadlıq.

Azaddır hər günəş nur saçmasında, Şaşqın bir yolçuya yol açmasında" (Keskin, 2020, s. 2604).

"Ölkem" adlı şiirinde devleti Azerbaycan'ın içinde bulunduğu durumdan dolayı duyduğu hüznü dile getirmiş, ülkesini arzuladığı şekilde yazmıştır. Bu yazdıklarıyla dönemde "rejim yanlısı", "halk düşmanı" olarak nitelendirilmiştir.

“Dünyamızı seyr ettim min dürlü həvəslərlə,
 Gördüm coşuyor diller pək nəşəli səslərlə,
 Baxdım doludur yarlar şən qeçebilir kəslərlə,
 Pək şad olaraq güldüm abad olan ölkəmdə,
 Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə.
 Baxdım ki, duman görmez yüksəkləri billuri,
 İnsanları matəmsiz, istəkləkləri billuri,
 Dağlar, ovalar gülşən, her bir yeri billuri,
 Hər şey gülüyor gördüm, pək şadolun ölkəmdə,
 Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə.
 Qış getdi ölümlərlə, ölkəmdə bahar vardır,
 Bağlarda gözəlliklər, şən qəhqəhələr vardır,
 Sevdalı köüllərdə səvdikləri yar vardır,
 Daim sevişirlər, bax, məzəddən olan ölkəmdə,
 Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə.
 Vicdanları pək şəffaf, insanları nurani,
 Müşfiq, bile bildinmi, aləmdə şu dövrəni?!
 Qaplar yarın artıq sağ dünyaları ürfanı,
 Hər yer güləcək, nura mötəd olan ölkəmdə,
 Qəmlərdən, ələmlərdən azad olan ölkəmdə” (Hüseynoğlu, 2004, s. 16).

Çolpan’ın Şiirlerine Bakış

Çolpan, şiirlerinde duru ve akıcı bir dil kullanan, millî duyguları, hürriyyət fikrini ateşli bir şəkildə dile getiren şairdir. Kendisinin, Osmanlı Türkçəsi ilə yazdığı şiirler bulunmaqta beraber; Anadolu Türklerinin verdiği kurtuluş mücadelesini işlediği “Tufan” adlı bir şiiri de vardır.

“Ey İnönü, ey Sakarya, ey istiklâl erleri Millî Misak alınağa toktalmasdan ilgeri!
 Bilemeizkim, cennət kebi toprağınız yavlarının Gödeklərni yastağuvçı ayakları astıda,
 Bilemeizkim, tavuşınız haksız çıkkın davların, İnsafsızca şavkınlarnın, huruşların pestide
 Bilemeizkim, “medeniyet” beşigide olturan Celladların bütün tam’a ve hısları sizlerde,
 Bilemeizkim, azadlık dep şavkun kılğan bakırgan Bōrilernin aç közleri, altun tola yerlerde.
 Bilemeizkim, ular sizni yaşamakka koymaylar Bilemeizkim, kanınızni tamçı-tamçı içeler
 Bilemeizkim, unlar sire yuvvaş halknı sevmeyler, Bilmeizkim tuprak üçün insanlıktan keçeler” (Kocaoğlu, 1996, 12-13).

“Küz” adlı şiirinde sonbaharın farklı bir sonbahar olduğunu anlıyoruz. Garbın ve Şarkın zehir dolu oklarından gələn bir sonbahar vardır. Birdən her şeyin öldüğü ve bu ölüşlerin topraklarını istilayla olduğunu dile getirmiştir.

“Köm-kök eken, sarğaydılar, yapraklar
 Ağrık, mağlub, tutkun Şarkın yüzidek;
 Boranlarının közlerikim oynaklar
 Galib Garbnın kanğa tolğan közidek.

*Kara bulut tödesikim, köklerni
Şarkını yapkan perde yanlıg yapmışdır;
Küz koşunı ağu toluğ oklarını
Yaz bağrığa heç sanaksız atmışdır.*

*Bela yanlıg katar-katar çizilib,
Kök yüziden karğalar hem ötelers;
Şarkdek içden yaşırınğına ezilib,
Köp canlılar soñğı tını küteler.
Bütün barlık çağlık öçiş aldıda,
Savuk ... kara kışğa köçiş aldıda.” (Kocaoğlu, 1996, 9).*

“Könül” adlı şiirinde gönlüne seslenirken aynı zamanda tüm Özbek halkına seslenen şair; bağımsızlığa suskunlaşmanın sebebini aramaktadır. “Sende Âdem, sen de insansın” diyerek, insanın yaratılışında sevgi ve hür iradenin varlığına işaret etmiş, insanı dirilik ve ölmezlik mücadelesine çağırmış, herkesin hür olması gerektiğini vurgulamıştır:

*“Könül, sen munçalar nege Kişenler birle dostlaşdın?
Ne feryadın, ne dadın bar, Neçün sen munça sustlaşdın?
Hakaret dilni ağrıtmass, Tübenlik mengü ketmesmi?
Kişenler parçalanmasmı?
Kılıçlar ensi sınmasmı?
Tiriksen, ölmegensen,
Sen de adem, sen de insansen,
Kişen kiyme, Boyun eğme,
Ki sen hem hür tuğılğansen” (Kocaoğlu, 1996, 11).*

“Bes Endi” şiirinde şair, savaşmaya devam ettiğini ve herkesi savaşa çağırdığını bu sefalet dolu günlerden güneşli günlere çıkması gerektiğini söylemiştir. Son gücüyle elinde kalan son taşı da özgürlüğü için harcayacağını ve mutlak bir hürriyetin onları da kucaklayacağını dile getirir. Sembolistikten yola çıkılarak yazılan şiirde yüksek isyankarlık sesi diğer şiirlerinde olduğu gibi ustaca bir şekilde mükemmel bir üslupla işlenmiş durumdadır.

*“Yeter bes, çekden aşkandur
Bu karğış, bu hakâretler!
Toluğdur, belki taşkandır Tübenlik hem sefâletler!
Kolımda soñğı taş kaldı,
Köñgölde soñğı intilmek;
Közimde soñğı yaş kaldı,
Küçimde soñğı talpınmak!
Bu karğış, bu hakaretler,
Küçimni tartmak isteyler,
Tübenlik hem sefaletler,
Özimni yutmak isteyler!*

*Köñülde soñğı intilmek,
Şu halde ketmek isteymen;
Küçimde soñğı talpınmak,
Emelge yetmek isteymen!
Kolımda soñğı taş kaldı,
Yavımğa atmak isteymen!
Közimde soñğı yaş kaldı,
Emelge yetmek isteymen” (Kocaoğlu, 1996, s. 12).*

Müşfik ve Çolpan’a Karşılaştırmalı Bakış

Müşfik’in asıl sanat faaliyeti, 1920 – 1937 yılları arasında gerçekleştiği için edebi kişiliği de bu dönemde oluşmuştur. Bu dönem onun edebiyat dünyasında vatan bilinci, milli şuur, bağımsızlık konularını yer ettirmiş, aynı zamanda kendi arzu ve isteklerini yansıttığı şiirler de yazmıştır. Kendi arzu ve isteklerini yazdığı şiirler hiçbir olumsuz durumla sönmeyecek, kişiyi yüreğinden vuran şiirlerdir. Bu durumdan dolayı Müşfik’in şiirlerini ikiye ayırabiliriz: birinci kısım vatan, millet ve bağımsızlık konulu şiirler, ikinci kısım ise bireyin kendi iç dünyasını bulduğu şiirler. Şiirlerinde coşkun bir lirizm vardır. Bu durum okuyanlarına sevgisini dağıtır, onların acısını paylaşır sevgilerine de onlarla birlikte güler. Şiirlerinde ki hüznünde ise okuyucu onunla dertleşir, onunla kederlenir. Bu durum Müşfik’in hayat hikâyesi ile ilgilidir. Şiirlerindeki bireysel, toplumsal konular, değerlerin korunması konusuna eğilimler onun sanatının mihenk taşıdır.

O şiirlerinde asimile edilmeyi, ferdi olduğu Azerbaycan toplumunun milli değerlerinin bir bir silinmesini sineye çekmemiştir. Bütün milli ve dini değerlere karşın insafsızca savaş açan yönetime boyun eğmemiş, kıymet verdiği topraklarının yabancı çizmelerce çiğnenmesine katlanamamıştır. Dönemin aydın vasfıyla vatanın bağımsızlığı için canla başla çalışmıştır.

Şiirlerinde Garp – Şark sentezine varılır. Aynı zamanda Realist, toplumcu - gerçekçi bir şair olduğu da açıkça söylenebilir. Şiirleri muhteva ve içerik yönünden yoğun, ama sade saf bir dil kullanmasından kaynaklı da açıkça anlaşılacak şekilde mesajlar vermektedir ki yasaklara uğramasının en büyük sebebi de budur. “*Şerim*” adlı şiirinde gülünç oyun tabiriyle “korkunç son”un olduğunu ve bir gün kendisinin de oraya gideceğini söylemiştir. Sonunda şiirinin de kendisi gibi ölmesini fakat mezarının yürekler olmasının temenni etmiştir. Nitekim bakıldığında Mikayıl Müşfik şu an o yerdedir, şiirleri ise halen yüreklerde dolaşan yerine göre hüznün yahut mutluluk, yerine göre ise cesaret ve heyecan verecek şekilde bizimledir.

Azerbaycan Edebiyatına yeni teknikler getiren, şekil ve tür bakımından her çeşit eser veren şair, Yeni Azerbaycan Edebiyatının bayraklarından biri olmuştur. Öyle ki Azerbaycan’ın büyük şairlerinden Samed Vurğun, Müşfik için: “... *Beni geçse geçse Müşfik geçer*” diyerek onun sanatının ne denli büyük olduğunu ortaya koymuştur. Batı etkisinde ki ilk Özbekçe şiir Abdülhamit Süleyman Çolpan tarafından verilmiştir. Şekil bakımından dörtlük nazım birimi şiirlerinde hâkim olsa da yenilikler de görülmüştür. Kafiye, redif ve vezinlerde yenilikler yapmış aruz ve hece ölçülerinin yanı sıra serbest şiirlerde yazmıştır. Şiirleri Arapça ve farsça etkisi taşımayıp yalın Özbek Türkçesidir.

Türk Dünyası Edebiyatlarının büyük bilim adamlarından biri olan Profesör Doktor Timur Kocaoğlu’ndan aldığımız bilgiler doğrultusunda; yaşadığı dönemde bizzat Bakü’de bulunmuş ve burada şiirler kaleme almıştır. Yine aynı kaynaktan aldığımız bilgilere göre Çolpan’ın, Müşfik’le bizzat tanıştığı da ihtimaller arasındadır. Hiç gelmediği Osmanlı topraklarına rağmen Osmanlı Türkçesini bilmesinden dolayı Osmanlıca şiirler tertip etmiştir. Çolpan’ın şiirleri Özbek şiirinin en yüksek dorukları sayılır. Bu şiirlerde anlam ve lirisizm (içtenlik) ustaca kaynaşmış, yerel

gerçeklik (Türkistan'ın tutsaklığı) ile evrensellik (insan özgülüğü ve kişisel haklar) bütünleşmiştir. En önemlisi dil ile hayal gücü duru, yalın ancak büyümlü güzelliikteki bir mükemmelliğe erişmiştir (Kocaoğlu, 1996, s. 5).

Şiirlerinin yanı sıra Hint şairi Rabindranath'ın şiirlerini ilk kez Türkistan'da tanıtan şair, bununla kalmayıp Shakespeare'den *Hamlet*, Maksim Gorki'den *Ana*, ve birçok Rus eserini tercüme ederek Türkistan ve Yeni Özbek Edebiyatına kazandırmıştır. Mütercimliğinin yanı sıra bir roman yazarı olan Çolpan "*Kece Kündüz*" (Gece Gündüz) adlı bir roman da yazmıştır. Eser iki ciltten oluşmaktadır. İlk cildi olan Kece Taşkent'te neşredilmiştir. Kündüz kısmı ikinci cildine ise Sovyet hükümeti tarafından el konulmuştur. İkinci cilt günümüzde hala kayıptır.

Müşfik ve Çolpan aynı yolun yolcusu olan iki soydaş yazardır. Aralarında ki farklar için şöyle söylenebilir; Müşfik'in şiirde Realist bir yaklaşım gösterirken, Çolpan'ın yaklaşımı sembolisttir. Çolpan şairliğinin yanında roman ve mütercimlik gibi edebiyatın farklı yazın dünyalarında da eserler vermiş, Müşfik daha çok şiir alanında ilerlemiştir. Şiirlerde işlenen konular birbirinin aynısı olmakla birlikte edebi zevke son derece hitap eden şiirler kaleme almışlardır. Aynı devrin iki parlak kalemi olan Müşfik ve Çolpan hakkında tespit ettiğimiz bu tetkikler bizi şu sonuca çıkartmaktadır: Ne Müşfik, Çolpan'dan daha üst düzey bir sanatçıdır, ne de Çolpan Müşfik'ten her ikisi de milletlerinin temelinde yeni bir edebiyatın mimarı olmuş ve aradan geçen zamana rağmen halen hatırlanmaktadır. Edebi zevk ve üslup olarak birbirlerinden üstün olmamakla beraber kendi toplumlarının yanında Türk Dünyası Edebiyatları içinde büyük şahsiyetlerdir. Onları edebiyatın doklarından yapan bir diğer unsurda karanlık bir dönemin aydınlık ve savaşı şairleri olarak kalplerde hep güzel şekilde hatırlanmasından gelir.

1917 – 1991 yılları arasındaki Sovyet döneminde, Sovyetlerin yayılmacı politikası Orta Asya'da bulunan Türk Devletlerini derinden etkilemiştir. Sovyet öncesi Çarlık Rusya'sı döneminde baskı altında bulunan Büyük Türkistan, Sovyet sonrası Beş federatif Cumhuriyete bölünmüş ve dilleri, edebiyatları farklı yollara girmiştir. Stalin'in yayılmacı politikası 1921 yılında milletlerin edebiyatlarına da girmesiyle, baskı altında olan devletleri daha da zorlamış; hürriyet ve benzeri vatani konular da susturulmaya çalışılmıştır. Yine de susmayan şair ve yazarlar olmuş, vatan bağımsızlığı, hürriyet gibi konuları işlenmeye devam etmişlerdir. Yasaklara uymayan bu şair ve yazarlar, "halk düşmanı, karşıt devrimci, burjuvazi" gibi suçlamalar ve etiketlerle şehit edilmiştir.

Yeni Azerbaycan Edebiyatının bayraklarından biri olan Mikayıl Müşfik ve Yeni Özbekistan Edebiyatının daha çok şiir türünden mimarı olana Abdülhamit Süleyman Çolpan bu devirler içinde lirik şiirleriyle yeni bir edebiyat ortaya çıkartmışlardır. Şiire yaklaşım tekniği olarak Müşfik, daha cüretkâr bir tavırla, açık hedef gösterirken; Çolpan, bunu daha sembolist bir şekilde yapmıştır. Yine de her ikisinde ki isyankârlık ve sitem yadsınamayacak şekilde mükemmel edebi üslupla şaheserler oluşturmuştur.

Şiirleri konu yönünden aynı olan iki şairimiz; devletlerinin özgür ve tam bağımsız medeniyetler içinde olmasını gaye etmiş, bu uğurda da kör kurşunlarla Kızıl Ordu'nun kanlı tarihinde silinmez iki lekesi olmuşlardır. Tarihin karanlık sayfalarında gizli tutulmaya çalışılan bu tarz birçok şairimiz bulunmaktadır. "*Şairleri haykırmayan bir millet, sevenleri öldürülmüş öksüz çocuk gibidirler.*" sözünden hareketle bu haykırıışlara katılan ve bundan dolayı şehit olan nice şair ve yazarlar... Ruhları şad olsun.

Çalışmamız sadece bir edebi çalışma olmayıp, Türk Dünyasının önemli kalem savaşılarının da tanıtılması amacı güdülmüştür. Şiirlerinin tematik incelemeleri sonucu varılan sonuç şudur ki; Müşfik ve Çolpan işledikleri konular ve şiirlerinin birim, biçim incelemeleri sonucunda Türk dünyası Edebiyatının büyük saygıyla anılan şairleridir. Yaşadıkları dönem göz önüne alındığında Özbek Edebiyatında ki sembolistlik olmazsa olmaz, Azerbaycan Edebiyatındaki realistikte olmazsa olmazdır.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Kaynakça

- Gündüz, A. (2005). 1917 Bolşevik ihtilalinin Türk dünyasındaki yansımaları. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-12.
- Hüseynoğlu, G. (2004). *Mikayıl Müşfiq seçilmiş eserler*. Bakü: Doğu-Batı Yayınları.
- Keskin, A. (2020). Sovyet devri Azerbaycan şiirinin vatansever şairi: Mikayıl Müşfiq. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(4), 2596-2606.
- Kocaoğlu, T. (1996). Çağdaş Özbek şiiri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1, 3-17.
- Memmedov, R. (2023). Mikayıl Müşfik'in şiirlerinde hayat felsefesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 185-197.
- Turan, S. (2021). Mikail Müşfik'in 'Men Şirin Lehçeli Bir Bülbülem' adlı eserindeki şiirlerin dil, şekil ve muhteva açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Tolkun, S. (2015). Sovyet sonrası Özbek edebiyatında Sovyet eleştirisi. In B. Gül (Ed.), *Türk kültürünü araştırma enstitüsü* (ss. 227-240). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Çakan, V. (2021). Geçmişten günümüze Türkistan'da Türklere yönelik yapılan katliamlar. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 13-22.